

Neiti Lassila nousee satulaan Maiju Lassilan Rakkautta urheiluhistoriallisena tekstinä

Nuori mies ihastuu naiseen; he käyvät pyöräretkillä, puhuvat yleviä ja palvovat luontoa; mies lähtee opiskelemaan ja nainen löytää uuden miehen.

Näin tiivistettynä Maiju Lassilan (oik. Algot Untola, 1868–1918) pienoismaalaus Rakkautta sisältää mieluimmin banaalin kuin alaotsikon lupaaman ”tragillisen” tarinan. Aikalaiskritiikki sivuutti teoksen lähes tyystin, ja yhtä vähälle maininnalle se on jäänyt urheilukirjallisuuden parissa tehdyssä tutkimuksessa.¹ Kyseessä on kuitenkin ensimmäinen suomalainen urheiluromaani, kuten Vesa Karonen on todennut – romaani, jonka tarkoituksellisen kulmikas teksti kätkee taakseen kirjallisiakin ansioita.² Rakkautta on suorastaan postmodernilla tavalla itsestään tietoinen teos. Sen päähenkilö ja kertojaminä on nimeltään Maiju Lassila; hän arvailee lukijan reaktioita ja kommentoi kertomustaan toistuvasti, minkä lisäksi teoksessa jaellaan ironisia piikkejä moneen suuntaan.

Rakkautta ilmestyi vuonna 1912. Hannes Kolehmainen kolmen kultamitalin ansiosta suomalaiset hurahivat tuolloin olympiauskoon, mutta Lassilan tekstissä tällainen pintakuuhu ei saa sijaa. Tarinan tapahtuma-ajankohta jääkin tarkemmin määrittelemättä. Joka tapauksessa se sijoittuu urheiluhistorialliseen taitekohtaan: herrasväen terveysliikunta on siirtymässä syrjään rivaan kilpaurheilun tieltä. Sitä tilannetta vasten ryhdyn nyt Lassila lukemaan.

”Pidättekö yleensä urheilusta?”

Petteri Ikonen – ylioppilas, idealisti ja esteetikko – aikoo perustaa urheiluseuran Tohmajärvelle. Romaanin Tohmajärvi on jokseenkin unelias kyläyhteisö, jossa säätyerot sanelevat arkea ja muotiaatteisiin suhtaudutaan maalaisjärjen mukaisella epäilyksellä. Urheiluseura ja sitä kautta urheilulliset riennot toisivat kylän ikään kuin ajan tasalle. Petterin miespuolinen ystävä – ja pyöräklubin toinen perustajajäsen – puhuu seurasta ”niin sanotun uudenajan airueena” (78). Petteri itse linjaa tavoitteensa seuraavasti: ”Heräisi tämä kansa silloin vähä käsittämään urheilun suurta merkitystä kansojen elämässä!” (57)

Tämän selvemmin kirjassa ei urheilun ja kansallisen heräämisen välistä yhteyttä artikuloida. Siitä huolimatta tokaisun samankaltaisuus fennomaanien ajattelun kanssa pistää silmään: 1800-luvun lopun kansanvalistajilla ruumiinkunto liittyi kansalliseen projektiin siinä määrin, että Juha Siltala on saanut aiheen puhua ”ruumis/kansakunnasta”.³ Urheilun ja isänmaallisuuden lujaksi taotulle liitolle romaani ei tietenkään ehdi irvailemaan; muuten se kyllä alistaa kansallisiksi koetut arvot parodiselle naurulle.

Mitä sitten ovat ylioppilas Ikosen lupaamat urheilun avulla saatavat konkreettiset hyödyt? Maiju Lassilalle – romaaninhenkilölle, ei siis tekijälle – lähettämässään kirjeessä hän toteaa urheilun olevan ”varsinkin fyysisessä suhteessa välttämätön”. Petteri jatkaa: ”Se pitää meidät terveinä, tarmokkaina. Ja kun terve siehu voi asua ainoastaan terveessä ruumiissa, niin on urheilu sen vuoksi välttämätön henkisessäkin suhteessa.” (90–91)

Nuorukainen näyttäisi allekirjoittavan laajalle levinneen näkemyksen urheiluhuyluhygieniasta. Ruumiillinen kunto korreloi suoraan henkiseen vireyteen; ihmiselon tasapaino toteutuu yhdistämällä ruumiin ja hengen tarpeet. Käsitys voidaan haluttaessa jäljittää antiikkiin asti, mutta juuri 1900-luvun alun tilanteessa – ei vähiten Tahko Pihkalan kautta – kansanterveys, kilpaurheilu ja isänmaallisuus kutoutuivat voimallisella tavalla yhteen.⁴

Romaanin maailmassa modernin urheilun logiikka ei siis vielä ole leimannut koko liikunnan kenttää. Voimistelun peruja lienee jalkojen liikeratojen kehittäminen, jota Petteri kaiken muun ohella harjoittaa. ”Herra Ratinen” kykenee hänen mukaansa taivuttamaan jalkaterät yhteen, jolloin ne muodostavat oikokulman. ”Minäkin olen sitä harjoitellut, mutta en saa paljon

Erkki Vетtemniemi

Neiti Lassila nousee
satulaan
Maiju Lassilan
Rakkautta urheilu-
historiallisena
tekstinä

yli suoran kulman.” (56) Näiden temppujen yli ajaa pyöräurheilu, jonka myönteisiin puoliin Petteri listaa aivan ensimmäiseksi mahdollisuuden nähdä ”aina vain uutta luontoa”. (98) Tietysti pyöräily kehittää lihaksiakin, hän lisää, ja tarjoaa Maijulle muitakin esimerkkejä urheilulajien ominaisuuksista:

”Vaikka kyllähän niitä tavallaan voimistuttaa kolmiloikkauskin ja pituus- ja korkeushyppy ... Pidättekö muuten kolmiloikkauksesta?” (98–99)

Kolmiloikka lukeutuu kilpaurheilun tunnusmaisimpien suoritusten joukkoon. Vain tuloksella eli hypyn pituudella on merkitystä, eleen mahdollinen funktionaalinen tausta on kadonnut ja kontakti luontoon rajoittuu hiekan ravisteluun housuista. Elimistöä kolmiloikka pidemmän päälle mieluummin kuluttaa kuin vahvistaa.⁵ Juoksu puolestaan näyttäytyy ”luonnollisena” urheiluna, mutta radan ympäri tapahtuvana etenemisenä sekin on kulttuurinen käytäntö. Kamppailu kelloa vastaan on uuden aikakäsityksen merkitsemää urheilua.⁶ Sellaista menoa ihmeteltiin aikoinaan, sillä kun maratonjuoksu nousi Tukholman olympialaisten edellä Suomessa suosioon, huolestuneet kansalaispiirit ryhtyivät vastarintaan. Monet tarkkailijat katsoivat niin pitkän rasituksen olevan terveydelle haitallinen, ja lääkäreitä kutsuttiin tutkimaan osallistujien kuntoisuus.⁷

Ylioppilas Ikonen jakaa tässäkin aikakautensa uskomukset: hän on rasisuorastaan kohtuullisten suoritusten kannalla. Maratonin Petteri sanoo hyljekeksi, kun taas ”noin kolmen mailin matka” on jo ”terveydellisessä mielessä” asiallinen. (99) Pitkänmatkanjuoksun vieroksuntaan saattaa tosin löytyä muitakin kuin terveydellisiä syitä. Myös Yhdysvalloissa maraton oli vuosisadan alussa vakiintunut kilpailumatka, mutta se leimautui heti siirtolaisten ja alempien sosiaaliluokkien lajiksi.⁸ Hienommissa piireissä sitä ylenkatsottiin; tuli kestävänsä monia sukupolvia ennen kuin ylioppilas Ikosen tapaiset sivistyneistön edustajat saattoivat siirtyä maratonille sosiaalista pääomaansa menettämättä.

Romaanin Petteri tietää, että urheilemiseen vaaditaan muuta kuin intoa ja kuntoa. Hän pyytää isältään rahaa ”kalliiden urheilupaitojen, housujen ja muiden” ostoon, mutta isä ei oikein ymmärrä, että urheiluvaatetuksella on muitakin tehtäviä kuin vilustumisen ehkäiseminen. Petteri joutuu tarkentamaan: ”Ei sitä nyt sarkahousuissa voi mennä urheilemaan herrasseuras-
sa ja muualla.” (83)

Erkki Vettenniemi

Neiti Lassila nousee
satulaan
Maiju Lassilan
Rakkautta urheilu-
historiallisena
tekstinä

”Ajaako neiti polkupyörällä?”

Pyöräilyharrastukseen liittyy läheisesti Karjalan luonto, kuten edellä on nähty. Ei sovi unohtaa, että Suomessa järjestettiin tuolloin jo ankaran totisiakin pyöräkilpailuja: Martti Jukola on muistellut lapsuuden pyöräretkiään, jotka kehittyivät maantieajoja seuratesa ennätysjähdin suuntaan.⁹ Petterin luontopyöräily voidaan sitä vastoin yhdistää taiteissa vaikuttaneeseen karelianismiin. Ylioppilas lienee antaumuksella sormeillut I. K. Inhan kirjaa Suomen maisemia vuodelta 1909. Kansallisromantiikan lisäksi taustalla vaikuttaa 1800-luvun lopun valistus, jossa nuorille suositeltiin ulkoilmassa tapahtuvaa liikuntaa luonnollisen elämän osana, ja vastaavasti eurooppalaisessa liikuntakulttuurissa elettiin jälleen uutta ”vihreän aallon” kautta.¹⁰ Lassilan romaanissa kiintymys luontoon saa kuitenkin niin ylitsevuotavia sävyjä, että parodisia tarkoituspieriä on mahdotonta olla huomaamatta.

Petteri ja Maiju käyskentelevät ”runojen ylistämään Suomeen”, he tarkkailevat kukkulalta avautuvaa Laatokan järvimaisemaa, jota tosin ”pari tunnetusti huonomaineista mökkiä” tah-rasi. ”Ihana Suomen maisemaidylli hohti täydellisenä kuin kaino kukka kesäillan yksinäisyydessä”, kertojaminä hurmioituneena lausuu. (10–11)¹¹ Pyöräretken aikana Tohmajärven ”ihanat maisemat nukkui- vat maaseudun hiljaisuuteen vaipuneina, viattomina kuin neidot”, ja retkeläisten mielissä liikkui ”jotakin käsittämättömän hyvää, puhdasta, kaunista”. (102) Siinä autuuden tilassa – ”toisiimme sulautuneina” – he siirtyivät suhteessaan aivan uudelle tasolle. (104)

Sitä odotellessa pyöräily oli ajanut Petterillä myös sublimaa- tion asemaa. Rakkauden riuduttama nuorukainen oli ollut vaarassa siirtyä ”unelmiensa maailmaan”: hän unohti luonnon ja polkupyöräilyn, vain lemменkirjeiden laatiminen elähdytti häntä. Tällöin, isänsä nuhtelevana, ”Petteri [otti] ylioppilaslakkinsa ja läksi polkupyöräilemään”. (49–50) Toisena päivänä – oikeas- taan yön pikkutunneilla – hän nousi pyörän selkään yhtä kiihtyneessä mielentilassa. ”Pari tuntia sai hän pyörällä autoilla saloteilla ennen kun rauhottui siksi paljon, että voi päästä unen alkuun.” (65)

Modernin urheilun myöhemmät tarkkailijat ovat käännelleet urheilun ja sublimaa- tion keskinäistä suhdetta vaihtelevin tuloksin. Ylioppilas Ikosen kohdalla voidaan todeta, että sek-

Erkki Vettenniemi

Neiti Lassila nousee
satulaan
Maiju Lassilan
Rakkautta urheiluhistoriallisena
tekstinä

suaalivietin löydettyä konventionaalisen purkautumistien hän ei suinkaan hylkää urheilullisia pyrintöjään. Petterin tapaus lienee mahdollista sisällyttää sovinnoolliseen arvioon, jonka mukaan urheilu sijoittuu sublimaation moninaisista muodoista kaikkein ongelmattomimpien joukkoon.¹²

Maijulle pyöräilyllä on ainoastaan välineellistä arvoa. Hän on valmis yhtymään Petterin ihanteellisiin näkemyksiin urheilusta ja mistä tahansa muustakin, mutta lukija saa kuulla sen kaiken olevan teeskentelyä. (Esim. 57, 79, 99) Pyörän päältä olisi lyhyt matka Petterin alle. Ongelma on siinä, että Maijun vanhemmille polkupyöräilevä nainen on kauhistus. Äidille pyörä edustaa ”pahanhengen rukkia”, jolla hameet revitään ja miesten perässä ”rullaudutaan”. Tytär haluaa puolestaan nähdä asetelmassa aatteellisen ristiriidan: hän ei välitä vanhoillisesta moraalista; sehän on jo ”voitettu kanta”, kuten hän julistaa. Kun naisten torailu yltyy, Maijun isä puuttuu peliin ja antaa tytölle luvan ”pyöriä niin jotta ovat kintut iltasella turvoksissa”. (97–98)

Polkupyörä nousee näin emansipaation keinoksi. Maijun itsensä mukaan ”koko Tohmajärven naisasia” oli saavuttanut voiton hänen kauttaan. (98) Ajatus varmasti heijastaa vuosisadan vaihteen tilannetta, joskin Karjalassa oltiin tässä suhteessa Helsingin jäljessä, mutta toisaalta välimerellisten kulttuurien edellä. Espanjalainen diplomaatti hämmästeli jo 1890-luvun Helsingissä pyöräilevien naisten tavatonta määrää. ”Polkupyörä on aiheuttanut suoranaisen hulluuden”, Angel Ganivet huomioi, ”ja naiset ovat omaksuneet sen ikään kuin emansipaation välineeksi”¹³ – Ganivet yhdistää pyöräilyn ylipäänsä kaikkien ”käytännöllisten keksintöjen” nopeaan omaksumiseen Suomessa. Sitä ennen hän oli huomauttanut, kuinka vallitseva ajattelu kehityksestä on ”melko materialistinen”, pörssinoteerauksiin keskittyvää tuijottamista inhimillisten arvojen kustannuksella.¹⁴ Näistä merkinnöistä avautuisi aivan uusi näkökulma suomalaisen urheiluhistorian tutkimiseen, mutta se yritys jääköön toisiin yhteyksiin.

”Entäs pituushypystä? ... Pidättekö siitäkin?”

Luontoromantikko Petteri on hyvin perillä tieteen uusimmista tuloksista. ”*Agaricus muscarius*”, hän esittelee Maijulle ”ikimetsän pimennoista” kohdalle osuneen kärpässienen. Pohjanmaalaiset eivät ole vielä oppineet syömään sieniä, hän saa aiheen paho-

Erkki Vettenniemi

Neiti Lassila nousee
satulaan
Maiju Lassilan
Rakkautta urheiluhistoriallisena
tekstinä

tella. "Vaikka sienissä on oikeastaan paljon ravintoainetta ja tie-
de suosittelee niitä hyvin terveellisenä ruokana!" Toisaalta karva-
laukkujen ja rouskujen välisestä paremmuudesta ei hänen mu-
kaansa ole "varmaa tieteellisen tutkimuksen tulosta" vielä saata-
villa. (47–48)

Kun kehon hygieniää vaalitaan nykyaikaisen ravitsemustie-
teen mukaan, maisemallisten arvojen kentässä etusijan saa mah-
dollisimman koskematon luonto. Tässä ei välttämättä ole ristirii-
taa. Juha Siltalan sanoin luontoyhteyden solmiminen ei merkin-
nyt fennomaaneille "luonnon irralla pääsyä sivilisoivan työn kus-
tannuksella" – työn tai urheilun, lisäksi tähän.¹⁵ Ylioppilas Iko-
sen mukaan puistoilla ja puistoilla on eroja. Hän ei hyväksy
sellaisia puistoja, joissa nurmikko leikataan "paljaaksi kuin lam-
mas" – se on hänestä luonnon turmelemista. Maiju on haluk-
kaasti samaa mieltä "kerittyjen puutarhojen" suhteen: "Niissä ei
ole mitään semmoista pehmeää ja ... semmoista ... no kodikasta
ja kansallista." (32–33)

Samaan aikaan oli kilpaurheilun käyttöön ryhdytty rakenta-
maan steriilejä, standardisoituja suorituspaikkoja. Luontoeste-
tiikka piti ihanteiden tasolla edelleen pintansa, mutta modernin
urheilun murtautuessa esiin luonto joutui väistymään. "Kodik-
kaiden" arvojen ihailijat jäivät elämään nostalgian varassa. Hen-
ning Eichberg puhuu tässä yhteydessä "palstoittamisprosessista",
jota seuraten kukin urheilusuoritus viedään läpi eristetyssä, kei-
notekoisessa tilassa.¹⁶ Mitä Petteri Ikoseen tulee, hän ei suinkaan
rimpuile suoritusurheilun kymessä vastavirtaan. Helsinkiin muu-
tettuaan hän tiedottaa Maijulle kirjeitse edistymisestään:

"Nyt on minulla jo pituushypyssä seitsemänsataa neljäkym-
mentäviisi ja kaksikymmentä kolme sadasosaa (745,23) pistettä
ja kolmiloikkauksessa seitsemän sataa yhdeksänkymmentä viisi
ja kolme kymmenesosaa (795,3). Se on jo hyvä tulos näin alussa.
Ainoastaan herra Simosen tulos oli kolmea (3) pistettä parem-
pi." (107–108)

Hyppyjen pituuksia ei ainoastaan mitata. Ne myös suhteute-
taan – tässä tapauksessa osittain fiktiiviseen¹⁷ – pistetauluk-
koon sadasosien tarkkuudella. Modernin urheilun keskeisimpiin piir-
teisiin kuuluvaa suoritusten määrällistämistä tuskin voisi tämän
selkeämmin karrikoida.¹⁸ Silti Petteri on edelleen murroskau-
den mies. Toinen nykyaikaisen urheilun tunnuspiirre on nimit-
tään erikoistuminen tiettyyn lajiin, yhden ja saman suorituksen

Erkki Vettenniemi

Neiti Lassila nousee
satulaan
Maiju Lassilan
Rakkautta urheilu-
historiallisena
tekstinä

hiominen vuodesta toiseen.¹⁹ Esimerkiksi nuori Jukola hylkäsi pyöräilyn siinä vaiheessa kun sen liikeradat alkoivat hämmentää hänen juoksutekniikkaansa. Hän sai ratkaisuun rohkaisua itseltään Hannes Kolehmaiselta: "Heitä hiiteen tuo pyörä, jos aiot tulla juoksijaksi!"²⁰

Petteri Ikonen ei ainakaan kertomuksen päättyessä ole lähtenyt erikoistumisen linjalle. Pyöräily tosin saattoi jäädä vähemmälle huomiolle, sillä seuraavassa kirjeessään hän selostaa tekemisistään tähän tapaan: "Olen alkanut harjoittaa juoksemistakin ja nyt on minulla jo Suomen mestaruus kolmen mailin juoksussa. Sinun kirjeesi minua rohkaisevat ja minä toivon ahkerana treenaamisella voivani kerran vielä saavuttaa maailman ennätyksen ja päästä urheilukuninkaaksi." (108)

Petteri siis pysyttelee keskipitkien juoksumatkojen puolella. Siinä suhteessa hän on johdonmukainen lähtökohdilleen, keskiluokkaiselle urheilulle, jossa (yli)pitkiä matkoja vältettiin niiden rahvaanomaisuuden vuoksi. Aikakauden esteettisessä katsannossa keskimatkurit olivat juoksijoiden aateliaisia. Nämä tyylitaiturit erottuivat jo ruumiinrakenteeltaan stadionin muista käyttäjistä. "Urheilukäytännöstä tulee keino varustaa itsensä ja muut sellaisella imagolla, joka osallistuu sosiaalisen identiteetin rakentamiseen", Gérard Bruant kirjoittaa tästä ajattelutavasta.²¹

"Pidättekö te ammattiurheilusta?"

Edelleen voidaan huomata, että Petteri ei missään vaiheessa puhu valmentajasta tai edes valmennusoppaista. Hänen ranskalaiset kollegansa seurasivat käytäntöä, jonka mukaan valmentajaan turvautuvat vain ammattilaiset. Amatöörien eli herrasmiesurheilijoiden ei sopinut pyytää ulkopuolista apua. Sen katsottiin johtavan mekaaniseen kehosuhteeseen, jonka jatkuessa urheilija vaarantaisi jopa terveytensä. "Kilpailu edusti parasta harjoittelua", Bruant toteaa.²² – Sitä emme tiedä, joutuiko Petteri sosiaalisten paineiden vuoksi rajoittamaan harjoittelua. Tapani Niku on muistellut, kuinka hän ei 1910-luvulla uskaltanut lähteä hiihtolenkille pelkän hiihtämisen nimissä. Kestävyysharjoittelu tapahtui kyläreissujen varjolla ja "salaisia iltapyrähdyksiä" tehtiin pimeän tullen. Muuten olisi hävitessä saanut kuulla irvailuja siitä, miten mies vasiten harjoittelee eikä silti pärjää.²³

Maijulle postitetut kirjeet ovat ylioppilas Ikosen viimeinen

Erkki Vettenniemi

Neiti Lassila nousee
satulaan
Maiju Lassilan
Rakkautta urheiluhistoriallisena
tekstinä

viesti Lassilan romaanin lukijalle. Miten urheilukuninkuuden kanssa lopulta käy? "Petteri Ikosella polkupyörineen ja urheilunennätyksineen on tulevaisuus edessään", ennakoi Vesa Karonen teoksen toisen painoksen esipuheessa. Kilpailun ja kamppailun ihanteilla tuli olemaan käyttöä myös stadionin ulkopuolisessa maailmassa, Karonen kirjoittaa.²¹

Näin varmasti on, ja ehkä Petterin tulevaisuus todella löytyi muualta kuin pyörän satulasta tai kolmen mailin lähtöviivalta. Olettaisin, että nuorukainen jatkoi urheiluharjoituksia opintojen ohella, kunnes vuoteen 1918 tultaessa hän oli molemmilla lohkoilla läpimurron kynnyksellä. Sitten tuli sota. Sen puhjettua Petteri lähti juoksujalkaa rintamalle, valkoisten riveihin luonnollisesti, minkä jälkeen hän ryhtyi kehittälemään ajatusta urheilun merkityksestä itsenäisen kansakunnan elämässä. Urheilun apostolina hän tuli ottamaan paikan Tahko Pihkalan rinnalla.

Stadioneilla jatkoivat tuolloin puurtamistaan raskaan työn tekijät. Ylioppilas Ikonen on isänsä todistuksen mukaan "siivo poika", sillä toisin kuin ikätoverinsa hän ei polta eikä juo. (5) Ville Ritola oli Petteri Ikosen aikalainen, mutta jälkimmäisen ihaillessa Maiju kainalossaan Laatokan väreilyä tuleva olympiavoittaja kierteli Pohjanmaata sekatyömiehenä. Nuori Ritola jätti koulun, tappeli, ryypäsi ja vietti kaikin puolin sellaista elämää, josta Petteri pyrki urheilun avulla kansaa nostamaan.²⁵ Tukholman olympialaisten jälkeisenä vuonna Ritola sai Suomesta tarpeekseen. Hän siirtyi Amerikoihin, kunnes palasi edustamaan synnyinmaataan valmiina mestarijuoksijana, maisteri Ikosen ennätykset ensi töikseen murskaten.

Ihanteet ja arki kulkivat jälleen omia polkujaan. Mutta ainahan voi pyöräillä ikimetsään karvalaukkuja tutkimaan.

Lähdeviitteet

Erkki Vettenniemi

Neiti Lassila nousee
satulaan
Maiju Lassilan
Rakkautta urheiluhistoriallisena
tekstinä

¹ Ks. Ripatti, Kimmo. Urheilun hyvä kertomus suomalaisessa urheiluruomassaan. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela & Esa Sironen (toim.), Lajien synty. Jyväskylä: Atena, 2002, s. 37–38.

² Karonen, Vesa, Sipulin salaisuus. Teoksessa Maiju Lassila, Rakkautta. Traagillinen lemmen tarina. Helsinki: SKS, 1998, IX–XVII.

³ Siltala, Juha. Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Helsinki: Otava, 1999, s. 433–435.

⁴ Ks. Salimäki, Harri, Isänmaan ja urheilu-uskon mies. Lauri Pihkala modernin urheiluaatteen esitaistelijana. Helsinki: SKS, 2000, 138–140.

- ⁵ Yhden teorian mukaan – sen lausujaa en nyt muista – kolmiloikka alkoi ihmettelystä: antiikin pituushyppytulosten katsottiin olevan niin mahdollista, että niitä ryhdyttiin tavoittelemaan kolmen loikan avulla.
- ⁶ Eichberg, Henning, Kohti ihmisen suorituskyvyn huippua. Suom. Pekka Kärkkäinen. Teoksessa Liikuntaa harjoittavat ruumiit. Kohti ruumiin ja urheilun uutta sosiaalityötä. Tampere: Vastapaino, 1987, s. 67–68, 72–74.
- ⁷ Viita, Ossi, Hymyilevä Hannes. Työläisurheilija Hannes Kolehmainen sanokaa porvarillisessa Suomessa. Helsinki: Otava, 1999, s. 83–89; ks. myös Siltala 1999, s. 462–463.
- ⁸ Vettenniemi, Erkki, Miksi juuri maraton? Amerikkalaisen unelman pituus on 42 195 metriä. Kulttuurintutkimus 16, 2, 1999, s. 39–40.
- ⁹ Jukola, Martti, Pyörähuurastelija. Teoksessa Laakeriseppä. Pyrähdysia kotimaassa ja maailmalla. Helsinki: Urheilijain Kustannus-Osakeyhtiö, 1943, s. 57–60.
- ¹⁰ Siltala 1999, s. 478–480; Eichberg, Henning, Ruumiillisuus, identiteetti ja vieraantuminen. Suom. Esa Sironen. Teoksessa Eichberg 1987, 1987, s. 32–34.
- ¹¹ Inhalta voidaan lukea, että saaristo oli jo tuolloin kaikkea muuta kuin neutraali: ”Se oli puhki ja poikki retkeily, näköalapaikat haettu, merikille pantu kaikki ihmeelliset maanmuodostukset, haettu harvinaisimmat kasvit ja niitten kasvupaikat; matkailija saattoi siellä liikkua ”ikäin kuin nuottien mukaan”, tietäen näitten ohjeitten mukaan näkevänsä kaikki, mitä nähtävää oli.” Inha, I. K., Suomen maisemia. Porvoo: WSOY, 1909, s. 149.
- ¹² Guttmann, Allen, Erotic in Sports. New York: Columbia University Press, 1996, s. 157. Guttmannin teos tarjoaa hyödyllisen historiallisen katsauksen aiheeseen ja sen ympärillä käytyyn keskusteluun. Ks. myös Siltala 1999, s. 580.
- ¹³ Ganivet, Angel, Suomalaiskirjeitä. Suom. Kaarle Hirvonen. Helsinki: WSOY, 1964, s. 90.
- ¹⁴ Sama, s. 87–89.
- ¹⁵ Siltala 1999, s. 479.
- ¹⁶ Eichberg 1987, s. 74; ks. myös s. 109–110.
- ¹⁷ Tukholman olympialaisissa 1912 noudatettu moniotteluiden taulukko antaa 6,44 metrin pituushypystä 745,200 pistettä. Kolmiloikkaan ei pistetaulukkoa ollut.
- ¹⁸ Ks. Eichberg 1987, s. 73.
- ¹⁹ Tahko Pihkala oli ”spesiaaliurheilun” kiihkeimpiä puolustajia. Ks. Salimäki 2000, s. 133–134.
- ²⁰ Jukola 1943, s. 64.
- ²¹ Bruant Gerard, Anthropologie du geste sportif. La construction sociale de la course à pied. Paris: PUF, 1992, s. 202–203.
- ²² Sama, s. 167–169.
- ²³ Niku, Tapani, Murtomaata. Suomalaisen murtomaahiihdon uranuurtaja muistelee. Oulu: Pohjoinen, 1977, s. 22–26.
- ²⁴ Karonen 1998, XIII.
- ²⁵ Ks. Viita, Ossi, Suden hetkiä. Amerikansuomalainen olympiavoittaja Ville Ritola. Peräseinäjoki: Siirtolaisinstituutin Pohjanmaan aluekeskus, 1997, s. 30–31, 34–36.

Erkki Vettenniemi

Neiti Lassila nousee
satulaan
Maiju Lassilan
Rakkautta urheilu-
historiallisena
tekstinä